

ד"ר אביגדור בנש"ק

מדוע והיכן פירש רש"י מילים מוכרות בפירושו לתורה?*

הקדמה

דוגמה א: וַיִּשְׁלַח

דוגמה ב: פָּתַח; דָּלַת

דוגמה ג: גֵּר

דוגמה ד: תּוֹר

דוגמה ה: צוּר

סיכום

הקדמה

תרומתו הייחודית של רש"י לפרשנות התורה באה לידי ביטוי באופנים רבים, ובין השאר מתגלה בפירושו רגישותו המיוחדת למשמעויות סמויות בדברי התורה. כאן אדון בתופעה מיוחדת, שבה לעיתים רש"י מפרש מילים קלות ומוכרות במקום אחד כאשר מילים אלה כבר הוזכרו בתורה קודם לכן (לפעמים אפילו רק פסוק או שניים לפני הפסוק שבו מדובר) ושם רש"י לא התייחס אליהן. בעזרת חמש דוגמאות אשתדל לנתח את גישתו בעניין זה, ולהבליט בזאת את רגישותו המיוחדת לכל מילה בתורה.

דוגמה א: וַיִּשְׁלַח

בפרשת נח (בראשית ח, ז-ח): וַיִּשְׁלַח אֶת הָעֶרֶב וַיֵּצֵא יֵצֵא וְשׁוֹב עַד יְבֹשֶׁת הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ. וַיִּשְׁלַח אֶת הַיּוֹנָה מֵאֲתוֹ לְרֹאוֹת הַקָּלוּ הַמַּיִם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה. פירושו של רש"י על המילה "וַיִּשְׁלַח" מצוי דווקא בפסוק השני: (ח) וַיִּשְׁלַח - אין זה לשון שליחות אלא לשון שילוח, שלחה ללכת לדרכה ובזו יראה אם קלו המים, שאם תמצא מנוח לא תשוב אליו. לדעת רש"י אין פירוש המילה "וַיִּשְׁלַח" כאן לשלוח שליח - אלא להוציא לחופשי,

* מחבר המאמר (מחבר סדרת הספרים 'לעומקו של רש"י') מבקש להודות למי שסייעו בהכנת המאמר: חנה לוין, ד"ר רחמים מלמד הכהן ואריאל סמואל.

כפי שאמר משה לפרעה "שִׁלַח אֶת עַמִּי" (שמות ה, א), וכן "וְלוֹ תִהְיֶה לְאַשָּׁה לֹא יוּכַל לשלחה כל ימיו" (דברים כב, יט).

מדוע רש"י המתין ופירש את הדברים על שילוח היונה, ולא על שילוח העורב שבפסוק הקודם?

בפסוק ז נאמר כי נח שלח את העורב, אך לא נאמר מה הייתה מטרת השליחה. רק בפסוק ח נאמר לנו כי מטרתו של נח בשליחת היונה הייתה "לִרְאוֹת הַקָּלֹי הַמָּיִם מֵעַל פְּנֵי הָאָדָמָה". הוספת מילים אלה יוצרת קושי: מי אמור לראות אם קלו המים, נח או היונה? לא ייתכן כי נח אמור לראות זאת - שהרי לשם זה שלח את היונה; אך גם אי אפשר לומר כי היונה נשלחה לראות האם קלו המים - כי כיצד תוכל היונה לדעת מה עליה לבדוק? אין היונה מסוגלת לדעת מה הייתה מטרת שליחותה! לכן פירש רש"י את פירושו דווקא על פסוק זה. ביאורו הפשוט כי משמעות המילה "וישלח" אינה לשלוח למשימה, אלא לשלוח את היונה לדרכה, עונה על שאלה זו. היונה שוחררה, ובעקבות שחרורה היא תחפש יבשה כדי למצוא מנוח לכף רגלה. אם תמצא היונה מנוח לכף רגלה, היא לא תחזור אל נח. בדרך זו נח "יראה" - כלומר יבין - כי קלו המים. בכך שרש"י דחה את פירושו לפסוק השני, למרות שכבר קודם נמצאת מילה זוהה, הוא פירש לנו גם מי 'יראה' כי כלו המים.

דוגמה ב: פֶּתַח; דָּלַת

בראשית יט, ו-יא: וַיֵּצֵא אֱלֹהִים לוֹט הַפְּתִיחָה, וְהַדָּלַת סָגַר אַחֲרָיו. וַיֹּאמֶר: אֵל נָא אחי, תִּרְעֵנִי. הֲנֵה נָא לִי שְׁתֵּי בָנוֹת אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ אִישׁ, אוֹצִיָּאָה נָא אֶתְהֶן אֵלֵיכֶם, וַעֲשׂוּ לָהֶן פְּטוּיָב בְּעֵינֵיכֶם; רַק לְאֲנָשִׁים הָאֵל אֶל תַּעֲשׂוּ דָבָר כִּי עַל כֵּן בָּאוּ בְּצַל קִרְתִּי. וַיֹּאמְרוּ גַם הָלָא, וַיֹּאמְרוּ הָאֶחָד בָּא לְגוֹר וַיִּשְׁפֹּט שְׁפוֹט, עֲתָה נָרַע לָךְ מִהֶם; וַיִּפְצְרוּ בְּאִישׁ בְּלוֹט מְאֹד, וַיִּגְשׁוּ לְשֹׁבֵר הַדָּלַת. וַיִּשְׁלְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת יָדָם וַיִּבְיִאוּ אֶת לוֹט אֵלֵיהֶם הַבֵּיתָה, וְאֶת הַדָּלַת סָגַר. וְאֶת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר פָּתַח הַבַּיִת הֵכֵן בְּסַנְוָרִים, מִקֶּטֶן וְעַד גָּדוֹל, וַיִּלְאוּ לְמִצָּא הַפֶּתַח.

(ט) **הדלת** - דלת הסובבת לנעול ולפתוח. (יא) **פתח** - הוא החלל שבו נכנסין ויוצאין.

מדוע יש לפרש מילים פשוטות אלו? "פתח" הוא המקום שנוצר בעת שהדלת נפתחת, דרך הפתח עוברים לחדר אחר או החוצה כאשר הדלת פתוחה. כאשר הדלת סגורה אין כבר לכאורה 'פתח'. כיצד אם כן עמדו אנשים בפתח הבית אם הדלת הייתה סגורה? רש"י מיישב את זה בהוספת מילה אחת: "החלל". הוא אומר לנו כי יש חלל לפני הדלת, כמו פרוזדור, שבו עמדו האנשים. כאשר אומר הפסוק "פתח" אין הוא מתכוון למקום פתוח - אלא לפרוזדור, לחלל. לפיכך רש"י לא פירש זאת בפסוק ו שבו הוזכרו שתי המילים לראשונה בפרשה זו, כי נאמר "וַיֵּצֵא אֱלֹהִים לוֹט הַפְּתִיחָה - וְהַדָּלַת סָגַר אַחֲרָיו". הדלת נסגרה אפוא **לאחר** שלוט יצא. הבעיה שצריך להסבירה בפסוק יא אינה קיימת בפסוק ו, ולכן לא היה צורך לפרשה שם.

דוגמה ג: גר

שמות כב, כ: וְגֵר לֹא תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ, **כִּי גֵרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם.**
כִּי גֵרִים הֵייתֶם – אם הוניתו אף הוא יכול להונותך ולומר לך אף אתה מגרים באת, מום שבך אל תאמר לחברך. **כל לשון גר אדם שלא נולד באותה מדינה אלא בא ממדינה אחרת לגור שם.**

המילה גר נכתבה בתורה פעמים רבות לפני כן. מדוע פירשה רש"י רק כאן?
ה"גר" בפסוקנו הוא גר צדק. המצווה היא לא להונות או ללחוץ גר. אולם באמירה "כי גרים הייתם בארץ מצרים" אין הכוונה ל"גרי צדק" אלא לזרים; אם כן, כיצד השוותה התורה בינינו לבין גרי הצדק?
במסכת בבא מציעא (נט, ב) נאמר: "מאי דכתיב 'וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצרים' תניא רבי נתן אומר: 'מום שבך אל תאמר לחברך'." רש"י על אתר פירש: "כיון דגרים הייתם גנאי הוא לכם להזכיר שם גירות." רש"י ביקש להבהיר כי באמת "גר" פירושו זר, מהגר, ואין הוא מתאים כלל לגר צדק, ובכל זאת אל תשתמשו במילה זו בנוכחותו של גר צדק כי הוא עלול להיפגע.

דוגמה ד: תור

במדבר טו, לט: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִית, וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת ה' וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם, **וְלֹא־תִתּוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶּם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם זֵנִים, אַחֲרֵיהֶם.**
ולא תתורו אחרי לבבכם. כמו "מתור הארץ" (יג, כה), הלב והעיניים הם מרגלים לגוף מסרסרים לו את העבירות, העין רואה והלב חומד והגוף עושה את העבירות. פירוש זה כולל שני חלקים. בחלק הראשון לימד אותנו רש"י את שורשה של המילה "תתורו", והחלק השני כולל מסר פסיכולוגי כיצד אנו עלולים להתפתות לחטא.

בסיפור המרגלים חוזר השורש "תור" לא פחות מתריסר פעמים, ורש"י בחר לפרש אותו רק כאן. המילה שבה בחר רש"י לצורך פירושו לקוחה ממשימת המרגלים שנכשלה. משה שלח את המרגלים לשם השגת מטרה חיובית, והם הפכו אותה לחוויה שלילית, ובסופו של דבר הרסנית. אפשר להניח שרש"י לא ביקש רק ללמד אותנו מהו שורשה של המילה "תתורו", אלא ביקש גם למצוא מקבילה מוסרית למילה המצויה בפרשת ציצית, ובחר את הפעם הראשונה שבה הוזכר השורש "תור" במשמעות שלילית כדי להעביר את המסר.

דוגמה ה: צור

בשירת האזינו (דברים לב, לא) מופיעה מילה פשוטה החוזרת כמה פעמים ברציפות ורש"י לא פירשה, והוא התייחס אליה רק בפרשת דרכים מכריעה: **כִּי לֹא כְצוּרָנוּ צוֹרִם וְאֵיבֵינוּ פְּלִילִים.**

כי לא כצורנו צורם - כל זה היה להם לאויבים להבין, שהשם הסגירם ולא להם ולא להיהם הניצחון, שהרי עד הנה לא יכלו כלום אלהיהם כנגד צורנו, כי לא כסלענו סלעם. כל צור שבמקרא לשון סלע.

המילה "צור" כבר נכתבה פעמים אחדות בפרק זה לפני פסוק זה: (ד) הצור תמים פָּעֵלוֹ וגו'; (יג) וְשִׁמּוֹן מִחֲלָמִישׁ צוֹר; (טו) וַיִּנְבֵּל צוֹר יִשְׁעָתוֹ; (יח) צוֹר יִלְדֶּד תִּשִּׁי וְתִשְׁכַּח אֶל מַחְלָדָּה; (ל) אִם לֹא כִי צוֹרִם מְכָרֶם וְה' הַסְּגִירָם. מדוע רש"י המתין ופירש רק בפס' ל"א?

שמעתי מנחמה לייבוביץ ז"ל שהמילה "צור" עשויה להתפרש גם בלשון יצירה, כמו בפסוק בספר ישעיהו (מה, ז): יוֹצֵר אֹרֶז וּבֹרֵא חֲשֵׁךְ עֹשֶׂה שְׁלוֹם וּבֹרֵא רָע אֲנִי ה' עֹשֶׂה כָּל אֵלֶּה. בכל הפסוקים הקודמים בפרשת האזינו המילה "צור" מתייחסת לקב"ה, ויתכן שפירושה "סלע" או "יוצר" - שתי המשמעויות מתאימות. אך בפסוק ל"א מתייחסת המילה הן לה' אלוקי ישראל והן, להבדיל, לאלוהי הגויים. בנקודה זו - ורק בנקודה זו - ראה רש"י צורך להבהיר את משמעותה, פן יחשוב הלומד כי "צור" פירושו "יוצר", וייחס את המילה גם לאליל, שאינו יוצר. לכן בפסוק זה - ולא קודם לכן - ביאר לנו רש"י כי פירושה של המילה "צור" כאן הוא "סלע" בלבד.

סיכום

דרכו הייחודית של רש"י בבחירת הפסוק המתאים לבאר מילים מסוימות מראה את רגישותו היוצאת-מן-הכלל למשמעותן המיוחדות של תיבות התורה, ושל המקום המדויק שבו הן נכתבו. שבח זה נוסף לכל שבחיו של רבן של ישראל על פירושו לתורה, והוא מצטרף לסיבות שגרמו לכך שפירושו היה ויהיה הפירוש המרכזי והיסודי לחמשת חומשי תורתנו הקדושה.

שלוש מצוות הן בחנוכה, נרות הלל והודאה. ומצד הסברא יש לומר דשלוש המצוות בשביל שלושה דברים נתקנו, דמצות הנרות ע"ש נס המנורה, והלל ע"ש הגאולה ממלכי יון, והודאה יש לומר דהיא על ניצוח המלחמה בדרך נס ופלא, כי היה אפשר שהגאולה ממלכות יון תהיה מלובשת בטבע, והשי"ת עשה עמדם להפליא, כי באשר היה מצב ישראל אז מוזר מאוד והאמונה רופפת - על כן הראם השי"ת ניסים במלחמה בפרסום לחזק אמונתם, ויכירו וידעו השגחת השי"ת עליהם. והנה הייתה הישועה בכפליים, בגשמיות וברוחניות, לחיזוק האמונה, וישראל השכילו לעשות התשובה הרוחנית לעיקר, וע"כ לא תקנו משתה ושמחה, להורות שהתשועה הגשמית טפלה לתשועה הרוחנית. ובזה יתיישב לנו מה שלא נזכר בהודאה נס הנרות כלל, להורות שההודאה לאו משום נס הנרות נתקנה.

(ע"פ שם משמואל בראשית חנוכה שנת תרפ"ד)